

Акцентовано увагу на кількох підходах польської та вітчизняної історичної науки до оцінки наслідків Люблінської унії 1569 р.; а також на те, що проблема об'єктивної оцінки цих наслідків для подальшої долі України залишається дискусійною. Охарактеризовані причини загально позитивного ставлення української політичної еліти до процесів швидкої асиміляції з елітами Польщі. Показані кроки польської влади щодо надання уніейним та інкорпоративним процесам в Україні привабливих для місцевої еліти рис: зривання в правах з польським нобілітетом, збереження привілеїв національних особливостей тощо.

Зроблено висновки щодо історичних наслідків уніейних процесів та необхідності подальшої роботи українських і польських істориків по виробленню спільної позиції з даної проблеми.

Ключові слова: шляхта, українські князі, Річ Посполита, інкорпорація, асиміляція, колонізація.

Останнім часом в українській і польській історіографії знову піднімається питання наукового переосмислення спільних сторінок історії наших народів, у зв'язку з чим активізувалася тема оцінки політичних наслідків Люблінської унії 1569 р. між Польщею і Литвою, яка докорінним чином змінила положення українських земель у новій конфедеративній державі – Речі Посполитій.

У зв'язку з цим постає важливе питання сприйняття унії українською князівсько–шляхетською верствою та реакція цієї привілейованої маси людей на різке посилення інкорпораційних, асимілятивних по суті, зусиль польської влади по відношенню до «кресових» (українських) територій.

З огляду на доволі велику кількість публікацій і іноді полярних думок, що супроводжують означену проблематику вже протягом століття, наукова спільнота мала б виробити принаймні дві національні позиції з даного питання. Однак воно залишається дискусійним, хоча і децю толерантнішим і зваженим по формі.

Метою статті ми означили б короткий огляд цивілізаційних зрушень, що принесла з собою на українські землі Люблінська унія і наше бачення наслідків цих зрушень у середовищі вітчизняної політичної еліти.

Матеріали і методи. Використані: історіографічний підхід; порівняльний, описовий та аналітичний методи дослідження з використанням історіографічних джерел та архівних матеріалів.

Стан розробки теми. Обраній проблемі присвячена доволі велика література авторства українських, білоруських, литовських і польських істориків і цілих наукових шкіл. Слід згадати, передусім, праці Краківської школи істориків–консерваторів другої половини ХІХ ст. М. Бобжинського, О. Галецького, Ю. Шуйського та ін., які обстоювали думку про виключно позитивний вплив Люблінської унії, яка принесла на «запустілі і відсталі Кресові території» європейську цивілізацію. Їм протистояли на той час українські історики школи В. Антоновича, М. Грушевського, які сприймали унію та її наслідки різко негативно. Д. Дорошенко, Н. Полонська–Василенко та інші історики–«державники» передвосної доби в цілому підтримували їхні погляди.

У наш час і польські, і українські дослідники (А. Сулима–Камінський, В. Кульчицький, Я. Пеленський, І. Мельничук, Н. Яковенко та ін.) пропонують більш виважений і толерантний підхід до історичної оцінки наслідків Люблінської унії на Україну в цілому і її політичну еліту, зокрема.

Інкорпорувавши українські землі до складу своєї держави, польська еліта зробила все можливе, щоб

УДК 94(477)

Сіницький А. Ц.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
суспільних наук, Житомирський національний
агроекологічний університет
(Україна, Житомир), sinickiy18@gmail.com

Вплив Люблінської унії 1569 р. на інкорпорацію політичною системою Польщі української князівсько–шляхетської еліти (історіографічні підходи)

Досліджено проблему ставлення української шляхти Волині, Київщини, Брацлавщини і Подільщини на політико–правові заходи Корони Польської щодо її інкорпорації до польського політичного простору.

Метою статті ми означили б короткий огляд цивілізаційних зрушень, що принесла з собою на українські землі Люблінська унія і наше бачення наслідків цих зрушень у середовищі вітчизняної політичної еліти.

Використані: історіографічний підхід; порівняльний, описовий та аналітичний методи дослідження з використанням історіографічних джерел та архівних матеріалів.

заобігті розвиткові національної самосвідомості в українських магнатів і шляхти, а відтак – зародженню в їхніх колах державної ідеї. 1569 р. у м. Любліні польський король Сигізмунд Август скликав загальнодержавний сейм, на якому після жвавої дискусії було укладено Люблінську унію. Польське королівство та Велике князівство Литовське об'єдналися у єдину державу – Річ Посполиту. Вона мала спільно вибраного короля, єдиний сейм, гроші, податки, єдину зовнішню політику. Литва, поправда, зберігала ще певну автономію: місцеве самоврядування, військо, скарбницю, судову систему та право. Проте це тривало недовго [1, с. 50].

По складенню у травні присяги на вірність Короні делегація волинської шляхти брала активну участь у підготовці інкорпораційного привілею (27 травня), завдяки чому отримала для себе вигідні умови: волинянам гарантувалося збереження всіх прав, мови, релігії, а також, що було важливо для місцевих еліт – спеціально вказувалося, що на Волині не проводитиметься езекуційна реформа, а князі збережуть свої титули [2, с. 300–308]. На таких самих умовах волинська шляхта сприяла інкорпорації Київщини (6 червня).

В Люблінській унії були зацікавлені середні й дрібні феодалі, які боялися загострення групових і кланових, по суті, протиріч зі своїми головними опонентами – представниками верхівки політичної, економічної і релігійної еліт: «Приєднання Волині, Київщини і Брацлавщини до Польщі різко посилює на ці українські землі експансію польських світських і духовних феодалів, до яких приєдналися й українські магнати з Волині. Захоплення селянських і козацьких земель супроводжувалося посиленням соціального гніту й наступом на національні права українського населення і його релігію. Все це загострювало класові й національні суперечності» [3].

Чималий вплив на поступливість волинської шляхти справило ставлення українських князів, які погодилися на приєднання до Корони за умов збереження свого статусу і престижу. Це надавало їм у перспективі можливість розширення політичних впливів у Короні [4, с. 94–96]. Польський король вдовольнив мінімальні вимоги, висунуті українською шляхтою в Любліні стосовно збереження привілеїв, руської мови в офіційному діловодстві тощо. Наприклад, на Волині землі було прирівняно в правах до коронних. Було зроблено редакцію останнього правового статуту (Литовського статуту), статті якого стали єдиними для всіх територій. Державні та судові установи на певний час було переведено на місцеву мову. Права православної шляхти було прирівняно до католицької знаті.

Однак, незважаючи на ці часткові нетривалі поступки, приєднання до Польщі українських провінцій Литви відбувалося за зверхності Польщі в новому державному об'єднанні – Речі Посполитій і відкривало широкий простір для колонізації багатих українських земель.

Я. Пеленський вважає, що станові інтереси українських еліт в цей час виявилися важливішими за релігійні й національні чинники [5, с. 243–260]. До кінця сейму волинські послі засідали разом із

польськими. Ведучи переговори щодо унійних питань, вони навіть пропонували коронній шляхті вигідні засоби впливу у дискусії з литовцями. Внаслідок дискусійних переговорів поляків та литовців, вони дійшли згоди і король, урешті, видав акт про об'єднання Польського королівства і Великого князівства Литовського.

Після унії 1569 р. у Волинській землі уся повнота влади належала луцькому старості, на Поділлі – брацлавському і вінницькому старості, а у Київському воєводстві – київському воєводі. Воєводи і старости були не лише урядовцями, які від імені Великого князя здійснювали державне управління, а й управителями державних доменів з їх господарством; вони обороняли свою територію, наглядали за фортецями та забезпеченням їх зброєю і припасами, забезпечували порядок тощо.

З появою місцевих шляхетських сеймиків воєводи і старости почали розв'язувати найважливіші питання на їх засіданнях спільно із шляхтою. Великі міста, у тому числі Київ, мали своїх старост, у менші – призначались державні адміністратори. Центральний повіт, де знаходився адміністративний центр воєводства, іноді називався каштелянія і очолювався каштеляном, який був помічником воєводи. До міської адміністрації належали помічники старост – гіуни і дітські, а також повітові маршалки, стольники, возні (виконували судові рішення), хорунжі, городничі, мостівничі та ін. Литовська шляхта урівнювалася у правах із коронною. Польським магнатам і шляхті дозволялося набувати землеволодіння у Великому князівстві Литовському, а литовським – у Короні. За князями інкорпорованих земель зберігалися їхні родові титули [6, с. 143–159].

Українська шляхта отримала очікувані гарантії. В унійних привілеях Волинського, Брацлавського, Київського воєводств декларувалося, що вони приєднуються до Польського королівства як «рівні до рівних, вільні до вільних», підтверджувалося збереження стародавніх кордонів з усталеною мережею самоврядних шляхетських інституцій та судово-адміністративних органів. Підтверджувалася чинність Литовського статуту, гарантувалося збереження «руської мови» у місцевому діловодстві, побуті. Усі місцеві уряди, почесні титули, пільги мали надаватися гільки мешканцям відповідного українського воєводства без огляду на віросповідання. Отже, акт 1569 р. гарантував мешканцям приєднаних земель культурно-адміністративну автономію в межах Речі Посполитої [7, с. 201].

Але, як зазначає український історик В. Король, «... Після укладення унії різко посилюється феодалний, національно-культурний, релігійний гніт українського народу. Землі почали роздавати шляхті» [8, с. 75]. Саме тому «Українська шляхта всупереч українським магнатам не тільки не прогивилася, а й сприяла переходу Волині, Київщини, Брацлавщини та Підляшшя під владу Польщі. Основну роль у цьому процесі відіграли егоїстичні вузько станові інтереси...» [9, с. 105].

В результаті унії «Литва втратила свою велич і могутність»; по-друге, «історична доля українських земель гетер уже не залежала від настроїв литовської знаті»; по-третє, «вимоги української шляхти до польського сейму носили дрібний характер» і «українська

еліта свій політичний потенціал вичерпала»; по-четверте, «напередодні унії українські князі не мали можливості для маневрування» [10, с. 138–141].

Зростає переселенський потік на Волинь і Київщину галицької шляхти, яка відчувала привабливість служби на княжих дворах. Прибула з коронних земель польська і галицька шляхта з часом інтегрувалася у місцеві спільноти і відіграла важливу роль у суспільно-політичному та культурному житті Волині й Наддніпрянщини [11, с. 225–242].

Н. Яковенко визначає зовнішні, та внутрішні чинники, які вплинули на підписання унії. До перших вона відносить загрозу для Великого князівства Литовського не лише з боку Московії, а й Кримського ханства. До внутрішніх чинників належало, за її словами, «внутрішнє полонофільство», притаманне частині української шляхти, яка після 1569 р. набула нових привілеїв і вольностей. Ми згодні з цим положенням – на наш погляд, велика частина українських еліт після тривалого чужоземного домінування вже цілковито ототожнювала свої цілі і завдання з експансіоністською програмою Корони Польської. Це, за думкою Н. Яковенко, сприяло розвитку торгівлі, інтенсивній колонізації та, як наслідок, господарському освоєнню незаселених українських земель.

Визначаючи наслідки Люблінської унії цілковито позитивними, Н. Яковенко перераховує їх: спалах князівської потуги, поширення езекуційного руху, створення можливостей для «зустрічі Русі з Руссю» (внаслідок об'єднання Холмщини, Галичини, Поділля, Волині, Наддніпрянщини в кордонах однієї держави), «бурхливе культурне переоснащення України–Руси» (відкриття Острозької академії, прискорений розвиток шкільництва, книгодрукування, поширення латинської культури, реформи у церковній сфері та ін.) [7, с. 195–208].

Ми вважаємо, що має право на існування й дещо інша оцінка, надана українським істориком І. Мельничуком: «... з точки зору колонізаторів, що завжди піклуються подальшим розвитком захоплених територій задля зростання економічної, передусім, віддачі, наслідки унії дійсно принесли вигідні дивіденди. Литва, і особливо Польща, вели практично безперервні війни і жваву торгівлю в Європі. Це вимагало все нових ресурсів і посилювало експлуататорський гніт на захоплених територіях. Український хліб, наприклад, під час Тридцятилітньої війни, що спричинила загальноєвропейський голод, дозволив неймовірно збагатитися польській магнатській верхівці, але водночас суттєво збільшився економічний тягар на українських селян, адже відробки зросли з двох до чотирьох–п'яти днів на тиждень, що фактично завершило їх закріпачення.

Та й нові землі відкривали і освоювали козаки – ціла нова верства людей, що були втікачами в тому числі і від «позитивних наслідків унії» у вигляді закріпачення і насильницької колонізації разом з покатоличенням. Відкриття Острозької академії та шкіл по Україні – заслуга патріотично налаштованих національних українських еліт, передусім князів та освіченого духовенства і т.д. Єдине, з чим можна погодитися з Н. Яковенко – етнічна територія українців справді

майже цілком об'єдналась в межах однієї держави. Та й тут виникають великі сумніви – чи справді литовській частині українства стало жити краще під повним домінуванням польської Корони» [12, с. 231–232].

Частина дослідників, також приховуючи негатив, дещо зміщують акценти і наголошують на тому, що це був союз двох «політичних народів» – шляхти Польського королівства і Великого князівства Литовського, який сприяв домінуванню шляхти у публічному житті, і домінуванню польської мови у культурі Речі Посполитої. У суспільних реаліях XVI–XVIII ст. усі вони мешкали не в окремих культурних анклавах, а співіснували, взаємодіяли і взаємозбагачувались [13, с. 26].

Такі взаємозв'язки пізніше, за їх оцінками, вплинули на розвиток польсько-російських культурних відносин – адже до початку XVIII ст. Річ Посполита була головним посередником, за допомогою якого Росія переймала елементи західноєвропейської культури [14, с. 31–32].

Таким чином, можемо прийти до висновку, що на нинішній момент чіткої спільної позиції щодо оцінки наслідків Люблінської унії для України та її еліти польською та вітчизняною історичною наукою не вироблено. Проблема залишається актуальною та дискусійною, і, можливо, спільні підходи могли б бути предметом обговорення низки наукових конференцій, результатом яких стало б видання окремої українсько-польської монографії.

Список використаних джерел

1. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К.: Атіка, 2006. – 696 с.
2. Aktaunü Polski z Litwą 1385–1791 / Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. – Krakow, 1932.
3. Історія Української РСР. – К., 1979. – Т.І. – Кн.2. – 672 с.
4. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Л., 2002. – 752 с. + 8 кол. мап.
5. Pelenski J. Inkorporacja ukraińskich ziem dawnej Rzeczypospolitej do Korony w 1569 roku. Ideologia i korzyści-probanowegospojrzenia // Przegląd Historyczny. – 1974. – T.LXV. – Z.2. – S.243–260.
6. Bhszczyk G. Litwanaprzelomiesredniowiecza i nowozytnosci 1492–1569. – Poznan, 2002.
7. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. М. Яковенко // Вид.2, доп. – К., 2005. – 584 с.
8. Король В. Ю. Історія України. Навчальний посібник / В. Ю. Король. – К., 2005. – 496 с.
9. Бойко О. Д. Історія України. Навчальний посібник / О. Д. Бойко. – К., 2006. – 607 с.
10. Гончарук П. С. Історія України з найдавніших часів до початку XX століття / П. С. Гончарук. – К., 2005. – 528 с.
11. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. / Н. Яковенко // Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Інститут критики. – Вид. 2-ге, переглянуте і випр. – К.: Критика, 2008. – 470 с.: іл.
12. Мельничук І. А. Становлення і розвиток української політичної еліти (IX – середина XVII ст.) / І. А. Мельничук. – Житомир: Вид-во «Рута», 2014. – 388 с.
13. Augustyniak U. Historia Polski. 1572–1795. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – 1003 s.
14. Bardach J. Od aktu w Krewie do zarzeczzenia wzajemnego Obojga Narodow (1385–1791) // Unialubelskai tradycjeintegracyjne w Europiesrodkowo-wschodniej. – Lublin, 1999. – S.31–32.

References

1. Kul'chyc'kyj V. S., Tyshhyk B. J. Istorija derzhavy i prava Ukrainy / V. S. Kul'chyc'kyj, B. J. Tyshhyk. – K.: Atika, 2006. – 696 s.
2. Aktaunü Polski z Litwą 1385–1791 / Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. – Krakow, 1932.
3. Istorija Ukrain's'koi' RSR. – K., 1979. – T.I. – Kn.2. – 672 s.

4. Zashkil'njak L., Krykun M. Istorija Pol'shhi vid najdavnishyh chasiv do nashyh dniv / L. Zashkil'njak, M. Krykun. – L., 2002. – 752 s. + 8 kol. map.
5. Pelenski J. Inkorporacijaukrainskichziemdawnej Rzeczypospolitejdo Korony w 1569 roku. Ideologia i korzysci–probanowegospojrzenia // Przegląd Historyczny. –1974. – T.LXV. – Z.2. – S.243–260.
6. Bhszczyk G. Litwanaprzelomiesredniowiecza i nowozytnosci 1492–1569. –Poznan, 2002.
7. Jakovenko N. M. Narys istorii' seredn'ovichnoi' ta rann'omodernoi' Ukrainy / N. M. Jakovenko // Vyd.2, dop. – K., 2005. – 584 s.
8. Korol' V. Ju. Istorija Ukrainy. Navchal'nyj posibnyk / V. Ju. Korol'. – K., 2005. – 496 s.
9. Bojko O. D. Istorija Ukrainy. Navchal'nyj posibnyk / O. D. Bojko. – K., 2006. – 607 s.
10. Goncharuk P. S. Istorija Ukrainy z najdavnishyh chasiv do pochatku XX stolittja / P. S. Goncharuk. – K., 2005. – 528 s.
11. Jakovenko N. Ukrain's'ka shljahta z kincja XIV do seredyny XVII st. / N. Jakovenko // Ukrain's'kyj naukovyj in-t Garvards'kogo un-tu, Instytut krytyky. – Vyd. 2–ge, peregljanute i vypr. – K.: Krytyka, 2008. – 470 s.: il.
12. Mel'nychuk I. A. Stanovlennja i rozvytok ukrai'ns'koi' politychnoi' elity (IX – seredyna XVII st.) / I. A. Mel'nychuk. – Zhytomyr: Vyd–vo «Ruta», 2014. – 388 s.
13. Augustyniak U. Historia Polski. 1572–1795. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – 1003 s.
14. Bardach J. Od aktu w Krewie do zaręczenia wzajemnego Obojga Narodow (1385–1791) // Unialubelskai tradycjeintegracyjne w Europiesrodkowo–wschodniej. – Lublin, 1999. – S.31–32.

*Sinickiy A. Ts., Ph.D., assistant professor of social sciences
Zhytomyr National Agro ecological University
(Ukraine, Zhytomyr), sinickiy18@gmail.com*

The impact of the Union of Lublin of 1569 on the incorporation of Ukrainian princely noble elite by the political system of Poland (Historiographical approaches)

The problem of the attitude of the Ukrainian gentry of Volhynia, Kiev region, Bratslav and Podlasie to the political and legal measures of the Crown of Poland for its incorporation into the Polish political field is investigated.

The article we have defined to briefly review progress of civilization that has brought to the Ukrainian Union of Lublin land and our vision of the consequences of these changes in the environment of the domestic political elite.

Used: historiographical approach; comparative, descriptive and analytical methods using historiographical sources and archival materials.

Attention is focused on several approaches of Polish and Russian historical science to the evaluation of the consequences of the Lublin Union of 1569; And also that the problem of an objective assessment of these consequences for the future fate of Ukraine remains controversial.

The reasons for the generally positive attitude of the Ukrainian political elite towards the processes of rapid assimilation with the elites of Poland are characterized. The steps taken by the Polish authorities to provide Uniate and incorporate processes in Ukraine attractive to the local elite are shown: the equation of rights with the Polish nobility, the preservation of privileges and national characteristics.

Conclusions are drawn regarding the historical consequences of the unihist processes and the need for further work by Ukrainian and Polish historians in developing a common position on this issue.

Keywords: Gentry, Ukrainian rulers Commonwealth, incorporation, assimilation, colonization.

* * *